

บทที่ 1

แนะนำวงจรไฟฟ้า

Introduction to Electric Circuits

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานของการศึกษาเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้า ความเป็นมาและประวัติโดยสังเขปของวิศวกรรมไฟฟ้า นิยามและหน่วยของตัวแปรต่างๆ ในวงจรไฟฟ้า เช่น กระแส แรงดัน กำลังไฟฟ้า พลังงานไฟฟ้า รวมถึงวิธีการกำหนดทิศทางอ้างอิง แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการวัดค่าตัวแปรในวงจรไฟฟ้าเหล่านี้ ข้อแนะนำการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการคำนวณเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้า และแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบวงจรไฟฟ้า

1.1 แนวคิดพื้นฐานของการศึกษาเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้า

ในการศึกษาด้านวิศวกรรมไฟฟ้าซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษา วิเคราะห์ หรือออกแบบระบบที่เกี่ยวข้องกับหรือใช้ไฟฟ้าเช่นระบบสื่อสาร ระบบควบคุม ระบบการประมวลสัญญาณ เป็นต้น จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับกฎและทฤษฎีวงจรไฟฟ้า เพื่อที่จะประยุกต์ใช้งานระบบเหล่านี้ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ดังนั้นก่อนที่จะศึกษาระบบต่าง ๆ ในทางวิศวกรรมไฟฟ้าจึงต้องมีการศึกษาวิชาด้านวงจรไฟฟ้าก่อนวิชาอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจและอธิบายวิชาวิศวกรรมไฟฟ้าอื่น ๆ ที่จะตามมา เช่น วิชาทางด้านวงจรอิเล็กทรอนิกส์ วิชาทางด้านระบบไฟฟ้ากำลัง เป็นต้น

การจัดหลักสูตรวิศวกรรมไฟฟ้าในระดับปริญญาตรีของทุกสถาบัน จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าโดยอาจจัดเป็นวิชาบังคับทั้งหมด หรืออาจมีบางส่วนเป็นวิชาเลือก อาจครอบคลุมเฉพาะการวิเคราะห์วงจร (Circuit Analysis) หรืออาจจะกล่าวถึงการออกแบบและสังเคราะห์วงจร (Circuit Design and Synthesis) ด้วย กล่าวได้ว่าสำหรับสาขาวิชาวิศวกรรมไฟฟ้าซึ่งมีความหลากหลายของแขนงความรู้ ถ้าถามว่าวิชาไหนที่วิศวกรไฟฟ้าทุกคนต้องเรียนรู้และนำไปใช้เป็นรากฐานในการเรียนรู้ต่อยอดในแขนงวิชาเฉพาะเหล่านั้น หนึ่งในคำตอบนั้นจะต้องเป็นวิชาวงจรไฟฟ้าอย่างแน่นอน

วิชาวงจรไฟฟ้าเป็นกรณีพิเศษ (Special Case) ของวิชาสนามแม่เหล็กไฟฟ้าซึ่งศึกษาเกี่ยวกับประจุไฟฟ้าที่อยู่นิ่งและเคลื่อนที่ โดยที่การมีอยู่ของประจุไฟฟ้าก็คือที่มาของศาสตร์ด้านวิศวกรรมไฟฟ้าทั้งหมด ในการศึกษาทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับสนามแม่เหล็กไฟฟ้านั้นต้องอาศัยคณิตศาสตร์ขั้นสูงและการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันนั้นจะยุ่งยากกว่ามาก ดังนั้นจึงมีการทำให้ง่ายขึ้นโดยสร้างสมมติฐานซึ่งในการประยุกต์ใช้งานทั่วไปจะเป็นจริงได้เสมอ วิธีการนี้นำมาสู่การศึกษาทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าแทนโดยมีข้อดีและผลประโยชน์ที่พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

- การศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าจะให้คำตอบที่ง่ายกว่าการใช้ทฤษฎีสนามแม่เหล็กไฟฟ้า และมีความถูกต้องในระดับเพียงพอต่อการนำไปใช้ เราจะสามารถวิเคราะห์และสร้างวงจรไฟฟ้าในทางปฏิบัติได้โดยใช้ทฤษฎีวงจรไฟฟ้า
- การนำทฤษฎีวงจรไฟฟ้ามาใช้ในการวิเคราะห์และออกแบบระบบทางไฟฟ้าโดยทั่วไปจะมีความซับซ้อนน้อยกว่าการใช้ทฤษฎีสนามแม่เหล็กไฟฟ้า โดยการแบ่งระบบใหญ่ออกเป็นระบบย่อยจนถึงระดับที่เรียกว่าส่วนประกอบ (Component) เราจะสามารถใช้การศึกษาคุณลักษณะที่ขั้วต่อ (Terminal) ของส่วนประกอบแต่ละส่วน ไปทำนายคุณลักษณะหรือพฤติกรรมของระบบที่มีการเชื่อมต่อกันของส่วนประกอบเหล่านี้ การที่เราสามารถทำการศึกษาแบบจำลองวงจร (Circuit Model) ของอุปกรณ์ไฟฟ้าต่างๆ ทำให้การศึกษาทฤษฎีวงจรไฟฟ้าน่าสนใจมาก เนื่องจากจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับระบบขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนได้ โดยในระบบไฟฟ้าขนาดใหญ่และซับซ้อนอาจนิยมเรียกว่าเครือข่ายไฟฟ้า (Electrical Network) มากกว่า
- ทฤษฎีวงจรไฟฟ้านำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาของเครือข่ายขนาดใหญ่ที่อธิบายด้วยสมการเชิงอนุพันธ์แบบเชิงเส้น ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาที่จะได้ศึกษาในวิชานี้สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาทางวิศวกรรมในสาขาอื่นๆ ได้ เช่น วิศวกรรมเครื่องกล วิศวกรรมโครงสร้าง เป็นต้น
- การศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าเป็นวิชาที่มีความน่าสนใจในตัวเอง โดยสามารถจะพัฒนาเป็นศาสตร์เฉพาะและสามารถนำไปอธิบายปรากฏการณ์ทางไฟฟ้าที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปได้

ถึงแม้ว่าทฤษฎีวงจรไฟฟ้าจะเป็นกรณีพิเศษของทฤษฎีสนามแม่เหล็กไฟฟ้า แต่ในการศึกษาวิชานี้ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเรียนวิชาทฤษฎีสนามแม่เหล็กไฟฟ้ามาก่อน อย่างไรก็ตามจะต้องมีความรู้พื้นฐานทางฟิสิกส์ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางไฟฟ้าและแม่เหล็กมาก่อน

สมมติฐานที่ใช้ในการศึกษาวิชาวงจรไฟฟ้าโดยทั่วไป และที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้คือ

- ประจุไฟฟ้าที่เคลื่อนที่สร้างสัญญาณไฟฟ้าซึ่งจะแพร่ (Propagate) ผ่านระบบด้วยความเร็วจำกัดค่าหนึ่ง โดยทั่วไปจะใกล้เคียงกับความเร็วแสง ในวิชาวงจรไฟฟ้าเราจะพิจารณาว่าระบบมีขนาดทางกายภาพเล็กมากจนกระทั่งไม่ต้องนำผลจากการแพร่ของสัญญาณไฟฟ้ามาคิด นั่นคือการเกิดสัญญาณทางไฟฟ้าจะเกิดขึ้นพร้อมกันหมดทั้งระบบ การไม่นำขนาดทางกายภาพของระบบมาพิจารณาจะเรียกว่าระบบองค์ประกอบแบบก้อน (Lumped Element System)
- ประจุสุทธิในส่วนประกอบทุกส่วนของวงจรจะมีค่าเป็นศูนย์ ไม่มีส่วนประกอบใดที่สามารถสะสมประจุสุทธิได้ อุปกรณ์บางชนิดสะสมประจุได้แต่จะต้องมีประจุตรงข้ามจำนวนเท่ากัน ทำให้ประจุสุทธิมีค่าเป็นศูนย์

- ไม่มีการเชื่อมต่อทางแม่เหล็กระหว่างส่วนประกอบในระบบ การเชื่อมต่อทางแม่เหล็กจะเกิดขึ้นภายในส่วนประกอบนั้นเท่านั้น

สำหรับสมมติฐานแรกหากมีคำถามว่าขนาดทางกายภาพของระบบจะต้องเล็กขนาดไหนจึงจะสามารถพิจารณาว่าเป็นระบบองค์ประกอบแบบก้อน สามารถอธิบายโดยพิจารณาสัญญาณไฟฟ้าที่เกิดขึ้นในระบบว่ามีการเคลื่อนที่หรือแพร่แบบคลื่น ดังนั้นถ้าความยาวคลื่น ($\lambda \approx \frac{c}{f}$) ของสัญญาณไฟฟ้าที่เกิดขึ้นในระบบมีขนาดใหญ่มากกว่าขนาดทางกายภาพของระบบมาก (มากกว่า 10 เท่าขึ้นไป) จะถือว่าระบบนี้คือระบบองค์ประกอบแบบก้อน โดยที่ความถี่ f มีหน่วยเป็น Hz และความเร็วแสง $c \approx 3 \times 10^8$ m/s ในหนังสือเล่มนี้จะกล่าวถึงระบบองค์ประกอบแบบก้อนเท่านั้น

1.2 นิยามและหน่วยของตัวแปรในวงจรไฟฟ้า

ในหัวข้อนี้จะอธิบายนิยามของศัพท์และตัวแปรต่างๆ ที่จะใช้ในหนังสือเล่มนี้รวมทั้งหน่วยต่างๆ สำหรับตัวแปรในวงจรไฟฟ้าตามมาตรฐานของ International System of Units (SI)

ไฟฟ้า (Electricity) หมายถึงปรากฏการณ์ทางกายภาพที่เกิดขึ้นจากการมีอยู่ และการมีปฏิสัมพันธ์กันของประจุไฟฟ้า ในช่วงแรกของการศึกษาเกี่ยวกับไฟฟ้าจะเป็นการศึกษาโดยนักวิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์เหล่านี้ ต่อมาได้พัฒนามาสู่การนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ ซึ่งการพัฒนาการประยุกต์ใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพเป็นหน้าที่ของวิศวกรไฟฟ้า (Electrical Engineer) ผู้ซึ่งศึกษาด้านวิศวกรรมไฟฟ้า (Electrical Engineering)

การออกแบบวงจรไฟฟ้า (Electric Circuit Design) คือกระบวนการสร้างหรือค้นหาแบบจำลองวงจรไฟฟ้า (Electric Circuit Model) ที่มีคุณสมบัติ หรือสามารถจะให้ผลตอบสนองตรงต่อความต้องการของผู้ออกแบบภายใต้เงื่อนไขและสมมติฐานที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือตามที่ถูกออกแบบกำหนด

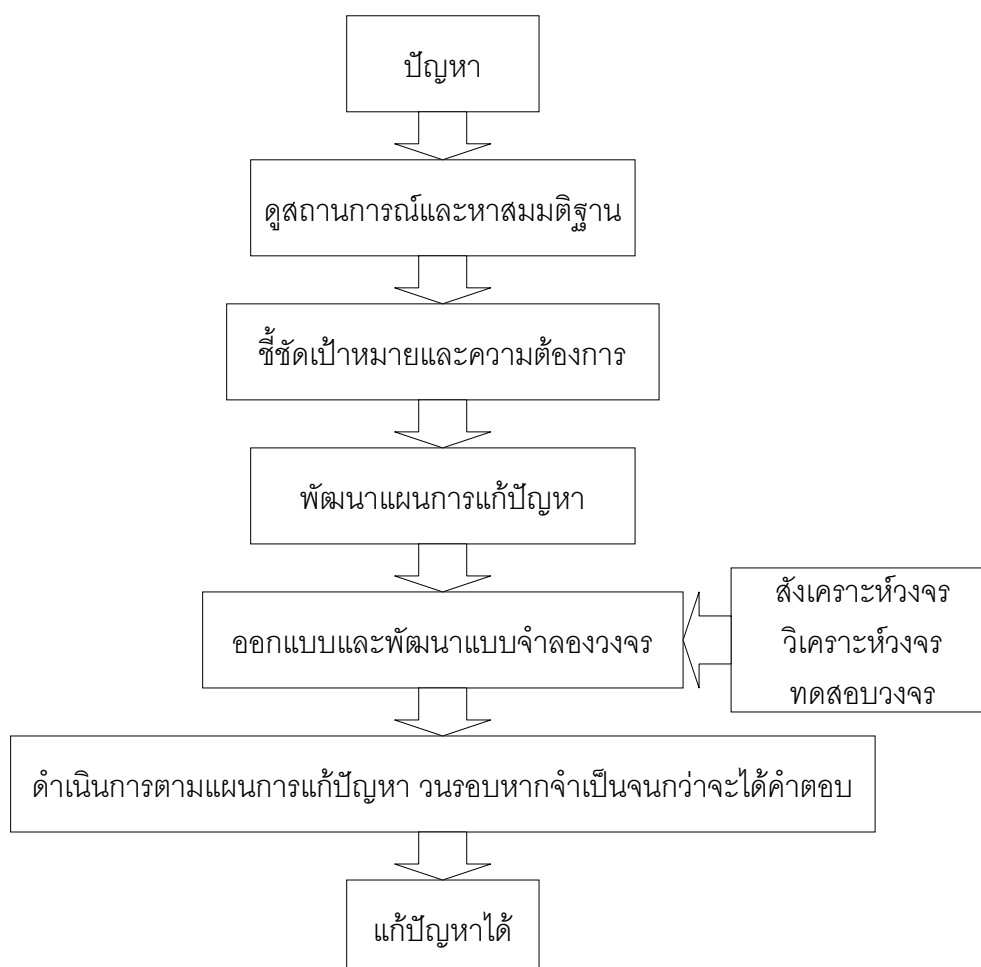
ในกระบวนการออกแบบวงจรสามารถแบ่งออกเป็นสามขั้นตอนคือ

- การสังเคราะห์วงจร (Circuit Synthesis)
- การวิเคราะห์วงจร (Circuit Analysis)
- การทดสอบวงจร (Circuit Evaluation)

รูปที่ 1.1 แสดงแนวคิดของการศึกษาและแก้ปัญหาทางวิศวกรรมไฟฟ้า โดยเมื่อวิศวกรไฟฟ้าได้รับปัญหาก็จะเริ่มโดยการวินิจฉัยปัญหาที่ได้รับ ศึกษาสถานการณ์และสมมติฐานที่ต้องใช้ ทำความเข้าใจปัญหาและเขียนเป้าหมายและความต้องการให้ชัดเจน ขั้นตอนต่อไปเป็นการหาคำตอบที่เป็นไปได้ โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นในการออกแบบและสร้างแบบจำลองวงจร สำหรับอธิบายพฤติกรรมของระบบทางไฟฟ้าที่กำลังพิจารณาเรียกว่า วงจร (Circuit) ซึ่งจะประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่ทำให้เกิดวงจรนี้ เรียกว่าส่วนประกอบ ขั้นตอนนี้เรียกว่าการสังเคราะห์วงจร จากนั้นจะใช้เทคนิคทางคณิตศาสตร์และ

ทฤษฎีวงจรไฟฟ้าที่จะได้ศึกษาในบทต่อไป เข้ามาทำการวิเคราะห์วงจร ขั้นตอนนี้เรียกว่าการวิเคราะห์วงจร และขั้นตอนสุดท้ายคือการตรวจสอบคำตอบเทียบกับเป้าหมายและความต้องการที่ตั้งไว้ หากไม่ได้ตามต้องการ ก็จะต้องพิจารณาคำตอบอื่นๆ หรือปรับปรุงคำตอบเดิม จนกว่าจะพอใจ จึงจะสรุปว่านั่นคือคำตอบของปัญหาดังกล่าว โดยการนำผลจากการวิเคราะห์ไปเปรียบเทียบกับการวัดจากระบบจริงหากตรงกันหรือใกล้เคียงในระดับที่ยอมรับได้จะถือว่าแบบจำลองวงจรที่ใช้สามารถอธิบายและทำนายพฤติกรรมของระบบทางไฟฟ้าที่กำลังพิจารณาได้ หากผลการวัดไม่ตรงกับผลจากการวิเคราะห์แสดงว่าแบบจำลองวงจรหรือวงจรที่ใช้ยังไม่ถูกต้อง อาจต้องทำการปรับตัววงจร หรือค่าส่วนประกอบของวงจรหรือแบบจำลองวงจร จนกว่าจะได้ผลตามที่ต้องการ ขั้นตอนสุดท้ายนี้เรียกว่า การทดสอบวงจร

จะเห็นว่าในกระบวนการออกแบบวงจร ผู้ออกแบบจะต้องมีเป้าหมายเกี่ยวกับคุณสมบัติหรือผลตอบสนองของวงจรแล้ว ในขณะที่การวิเคราะห์วงจร ผู้วิเคราะห์จะทำการหาว่าวงจรที่กำลังพิจารณาจะมีคุณสมบัติหรือผลตอบสนองอย่างไร ขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญและเป็นหัวใจหลักของการศึกษาในวิชาและหนังสือเล่มนี้ ส่วนขั้นตอนการสังเคราะห์วงจรและการทดสอบวงจรมันอยู่นอกเหนือขอบเขตของวิชานี้ และจะไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้

รูปที่ 1.1 แนวคิดของการศึกษาและแก้ปัญหาทางวิศวกรรมไฟฟ้า

1.2.1 กระแสไฟฟ้าและแรงดันไฟฟ้า

แนวคิดของประจุไฟฟ้าเป็นรากฐานของการอธิบายปรากฏการณ์ทางไฟฟ้า ประจุไฟฟ้ามี 2 ชนิด คือประจุบวกและประจุลบ ซึ่งจะปรากฏตัวอยู่โดยมีค่าประจุไม่ต่อเนื่องคือเป็นจำนวนเท่าของประจุอิเล็กตรอน 1.6022×10^{-19} คูลอมบ์ (Coulomb, C) ปรากฏการณ์ทางไฟฟ้าเกิดจากการแยกประจุไฟฟ้าออกจากกันและการเคลื่อนที่ของประจุไฟฟ้าในวงจรไฟฟ้า การแยกประจุไฟฟ้าออกจากกันนำไปสู่การเกิดความต่างศักย์ไฟฟ้าหรือแรงดันไฟฟ้า (Electric Potential หรือ Voltage) และการเคลื่อนที่ของประจุไฟฟ้านำไปสู่การเกิดกระแสไฟฟ้า (Electric Current)

การนำค่าแรงดันไฟฟ้า (Voltage) และกระแสไฟฟ้า (Current) มาใช้ในการศึกษาวงจรไฟฟ้ามีข้อดีคือสามารถคำนวณค่าได้ง่าย เมื่อใดที่ประจุบวกและลบถูกแยกออกจากกันจะมีการใช้พลังงาน ค่าแรงดันไฟฟ้าก็คือค่าพลังงานต่อประจุหนึ่งหน่วยซึ่งเกิดจากการแยกประจุนั่นเอง สามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$v = \frac{dw}{dq} \quad (1.1)$$

โดยที่ v คือค่าแรงดันไฟฟ้ามีหน่วยเป็นโวลต์ (Volt, V) w คือพลังงานไฟฟ้ามีหน่วยเป็นจูล (Joule, J) และ q คือประจุไฟฟ้ามีหน่วยเป็น คูลอมบ์ (Coulomb, C)

การเกิดกระแสไฟฟ้าจะขึ้นอยู่กับอัตราการไหลผ่านของประจุ สามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$i = \frac{dq}{dt} \quad (1.2)$$

โดยที่ i คือค่ากระแสไฟฟ้ามีหน่วยเป็น แอมแปร์ (Ampere, A) t คือเวลามีหน่วยเป็นวินาที (Second, s) และ q คือประจุไฟฟ้ามีหน่วยเป็น คูลอมบ์ (Coulomb, C)

สมการ (1.1) และ (1.2) คือนิยามสำหรับคำนวณหาขนาดของแรงดันไฟฟ้าและกระแสไฟฟ้าตามลำดับ จากการที่ประจุไฟฟ้ามีสองขั้วคือบวกและลบทำให้เราต้องกำหนดขั้วทิศทางอ้างอิง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ตัวอย่าง 1.1 จงหาค่ากระแสที่ไหลผ่านขั้วของอุปกรณ์ไฟฟ้าตัวหนึ่ง เมื่อค่าประจุไฟฟ้าที่เข้าสู่อุปกรณ์ตัวนี้คือ $q = 10t$ C โดยที่ t คือเวลามีหน่วยเป็นวินาที

วิธีทำ จากสมการ (1.2) สามารถหาค่ากระแสได้คือ

$$i = \frac{dq}{dt} = \frac{d(10t)}{dt} = 10 \text{ A}$$

ตัวอย่าง 1.2 จงหาค่าของประจุไฟฟ้าที่เข้าสู่ขั้วของอุปกรณ์ไฟฟ้าตัวหนึ่ง ที่เวลา t ใดๆ เมื่อค่ากระแสที่ไหลผ่านอุปกรณ์ตัวนี้คือ $i = At$; $t \geq 0$ A โดยที่ A คือค่าคงที่และ t คือเวลามีหน่วยเป็นวินาที

วิธีทำ จากสมการ (1.2) สามารถหาประจุไฟฟ้าจากค่ากระแสได้ดังนี้

$$\begin{aligned} q &= \int_0^t i \, dt \\ &= \int_0^t (A\tau) \, d\tau \\ &= \frac{At^2}{2} \text{ C} \end{aligned}$$

ตัวอย่าง 1.3 กระแสคงที่ขนาด 2 A ไหลผ่านขั้วของอุปกรณ์ไฟฟ้าตัวหนึ่ง เมื่อค่าพลังงานที่ใช้ในการเคลื่อนประจุเข้าสู่อุปกรณ์ตัวนี้คือ 10 J ในเวลา 1 s จงหาค่าแรงดันตกคร่อมอุปกรณ์ตัวนี้

วิธีทำ จากสมการ (1.2) สามารถหาค่าประจุที่ถูกเคลื่อนได้คือ

$$i = \frac{dq}{dt} \quad \therefore q = i \, dt = 2 \times 1 = 2 \text{ C}$$

และจะได้จากสมการ (1.1)

$$v = \frac{dw}{dq} = \frac{10}{2} = 5 \text{ V}$$

1.2.2 กำลังไฟฟ้าและพลังงานไฟฟ้า

การคำนวณหาค่ากำลังไฟฟ้าและพลังงานไฟฟ้าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นในการวิเคราะห์และออกแบบวงจร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผลตอบสนองหรือเอาต์พุต (Output) ที่ได้จากระบบที่พิจารณาไม่ได้อยู่ในรูปของสัญญาณไฟฟ้า การอธิบายผลตอบสนองเหล่านี้จะสามารถทำได้สะดวกเมื่ออธิบายในรูปของกำลังและพลังงานไฟฟ้ามากกว่าในรูปของกระแสและแรงดันไฟฟ้า

ความสัมพันธ์ระหว่างกำลังไฟฟ้าและพลังงานไฟฟ้ากับกระแสและแรงดันไฟฟ้าสามารถอธิบายได้ดังนี้ จากพื้นฐานฟิสิกส์ กำลังคืออัตราการให้หรือรับพลังงาน

$$p = \frac{dw}{dt} \tag{1.3}$$

โดยที่ p คือค่ากำลังไฟฟ้ามีหน่วยเป็นวัตต์ (Watt, W) t คือเวลามีหน่วยเป็นวินาที และ w คือพลังงานไฟฟ้ามีหน่วยเป็นจูล ในที่นี้จะเห็นว่า 1 W ก็คือ 1 J/s นั่นเอง

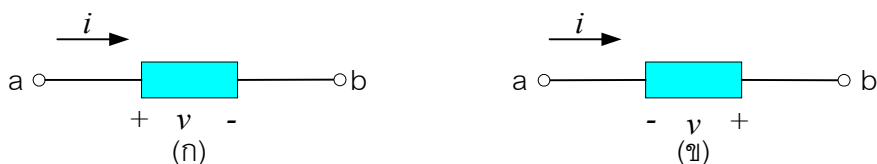
เราสามารถเขียนค่ากำลังไฟฟ้าในรูปของกระแสและแรงดันไฟฟ้า ได้จากสมการ (1.3) และอาศัยกฎลูกโซ่ได้ดังนี้

$$p = \frac{dw}{dt} = \left(\frac{dw}{dq} \right) \left(\frac{dq}{dt} \right) = vi \tag{1.4}$$

สมการ (1.4) แสดงให้เห็นว่ากำลังไฟฟ้าของส่วนประกอบวงจรใดๆ ก็คือผลคูณของค่ากระแสไหลผ่านและแรงดันตกคร่อมตัวมันนั่นเอง และกำลังไฟฟ้าได้จากการคำนวณที่เกี่ยวข้องกับสองขั้วหรือหนึ่งคู่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสามารถบอกได้จากการคำนวณว่ากำลังไฟฟ้ากำลังถูกส่งออกจากหรือรับเข้าสู่ส่วนประกอบวงจรนั้น ข้อมูลนี้จะได้มาจากการใช้หลักการสัญญาณเครื่องหมายพาสซีฟ (Passive Sign Convention)

ในกรณีที่ใช้หลักการสัญญาณเครื่องหมายพาสซีฟ สมการ (1.4) จะถูกต้องเมื่อทิศทางอ้างอิงของกระแสอยู่ในทิศทางเดียวกับการตกคร่อมของแรงดัน คือกำหนดให้ชี้ในทิศทางจากขั้วบวกไปยังขั้วลบผ่านตัวส่วนประกอบนั้น ดังแสดงในรูป 1.2 (ก) หากไม่เป็นไปตามนี้ ดังในรูป 1.2 (ข) จะต้องใส่เครื่องหมายลบหน้าผลที่คำนวณได้จากสมการ (1.4) ดังแสดงในสมการ (1.5)

$$p = -vi \quad (1.5)$$

รูปที่ 1.2 การกำหนดทิศทางอ้างอิงของกระแสและแรงดัน

(ก) ตามหลักการสัญญาณเครื่องหมายพาสซีฟ (ข) ไม่เป็นไปตามหลักการสัญญาณเครื่องหมายพาสซีฟ การแปลความหมายของเครื่องหมายของกำลังไฟฟ้าที่คำนวณได้จากสมการ (1.4) หรือ (1.5) ทำได้ดังนี้

ถ้าคำนวณได้ค่าเป็นบวก ($p > 0$) หมายความว่ามีการส่งกำลังเข้าสู่ (Delivered to หรือ Supplied to) ตัวอุปกรณ์หรือส่วนประกอบวงจรมานั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าตัวอุปกรณ์หรือส่วนประกอบวงจรมันกำลังรับ (Absorbing) หรือใช้ (Dissipating) พลังงาน

หากคำนวณได้ค่าเป็นลบ ($p < 0$) หมายความว่ามีการส่งกำลังออกจาก (Extracted from) ตัวอุปกรณ์หรือส่วนประกอบวงจรมานั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าตัวอุปกรณ์หรือส่วนประกอบวงจรมันกำลังส่ง (Delivering) หรือให้ (Supplying) พลังงานออกมา

ตัวอย่าง 1.4 พิจารณาองค์ประกอบหนึ่งในวงจรดังแสดงในรูปที่ 1.2 (ก) เมื่อค่าแรงดัน $v = 4 \text{ V}$ และกระแส $i = 10 \text{ A}$ จงหาค่ากำลังไฟฟ้าซึ่งองค์ประกอบนี้กำลังรับและค่าพลังงานที่ได้รับไปในช่วงเวลา 10 s

วิธีทำ จากสมการ (1.3) สามารถหาค่ากำลังไฟฟ้าที่องค์ประกอบนี้กำลังรับคือ

$$p = vi = 4 \times 10 = 40 \text{ W}$$

และค่าพลังงานที่ได้รับไปในช่วงเวลา 10 s คือ

$$w = \int_0^{10} p \, dt = \int_0^{10} 40 \, dt = 40 \times 10 = 400 \text{ J}$$

ตัวอย่าง 1.5 จากวงจรในตัวอย่าง 1.4 จงหาค่ากำลังไฟฟ้าซึ่งองค์ประกอบนี้กำลังรับ ถ้ากระแสหรือแรงดัน ถูกกำหนดทิศตรงข้ามกับในตัวอย่าง 1.4

วิธีทำ ในกรณีนี้จะคำนวณจากสมการ (1.4) เนื่องจากการกำหนดทิศทางอ้างอิงไม่เป็นไปตามหลักการใช้เครื่องหมายพาสซีฟ ดังนั้นค่ากำลังไฟฟ้าที่องค์ประกอบนี้กำลังรับคือ กรณีแรงดันถูกกำหนดทิศตรงข้าม

$$p = -vi = -(-4) \times 10 = 40 \text{ W}$$

กรณีกระแสถูกกำหนดทิศตรงข้าม

$$p = -vi = -4 \times (-10) = 40 \text{ W}$$

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าไม่ว่าการกำหนดทิศทางอ้างอิงของกระแสและแรงดันอย่างไรก็สามารถคำนวณหาค่ากำลังไฟฟ้าได้เท่าเดิม ทั้งนี้ต้องตรวจสอบว่าการกำหนดทิศทางอ้างอิงของกระแสและแรงดันว่าเป็นไปตามหลักการสัญญาณเครื่องหมายพาสซีฟหรือไม่ก่อน เพื่อที่จะใช้สมการที่ถูกต้องมาคำนวณ

1.2.3 หน่วยของตัวแปรทางไฟฟ้า

หน่วยของตัวแปรทางไฟฟ้าต่างๆ ในปัจจุบันจะใช้ตามมาตรฐาน SI (International System of Units) ซึ่งจะแบ่งเป็นสองส่วนคือหน่วยฐาน (Fundamental หรือ Base Units) และหน่วยอนุพัทธ์ (Derived Units) ซึ่งได้จากการศึกษาความสัมพันธ์ของปริมาณต่างๆ ในรูปของปริมาณที่มีหน่วยฐาน เช่นความเร็วคือระยะทางต่อเวลา ดังนั้นหน่วยของความเร็วคือ เมตรต่อวินาที เป็นต้น ตาราง 1.1 แสดงหน่วยฐานและตาราง 1.2 แสดงหน่วยอนุพัทธ์

ตาราง 1.1 หน่วยฐานตามระบบ SI

ปริมาณ	หน่วย SI	
	ชื่อ	สัญลักษณ์
ความยาว	เมตร	m
มวล	กิโลกรัม	kg
เวลา	วินาที	s
กระแสไฟฟ้า	แอมแปร์	A
อุณหภูมิ	เคลวิน	K
ปริมาณสสาร	โมล	mol
ความเข้มของการส่องสว่าง	แคนเดลา	cd

ตาราง 1.2 หน่วยอนุพัทธ์ตามระบบ SI

ปริมาณ	หน่วย SI		
	สูตร	ชื่อ	สัญลักษณ์
ความเร่ง(เชิงเส้น)	m/s^2	เมตรต่อวินาทีต่อวินาที	
ความเร็ว(เชิงเส้น)	m/s	เมตรต่อวินาที	
ความถี่	s^{-1}	เฮิรตซ์	Hz
แรง	$kg \bullet m/s^2$	นิวตัน	N
ความดันหรือความเค้น	N/m^2	ปาสคาล	Pa
ความหนาแน่น	kg/m^3	กิโลกรัมต่อลูกบาศก์เมตร	
พลังงานหรืองาน	$N \bullet m$	จูล	J
กำลังไฟฟ้า	J/s	วัตต์	W
ประจุไฟฟ้า	$A \bullet s$	คูลอมบ์	C
ความต่างศักย์ไฟฟ้า	W/A	โวลท์	V
ความต้านทานไฟฟ้า	V/A	โอห์ม	Ω
ความนำไฟฟ้า	A/V	ซีเมนส์	S
ความจุไฟฟ้า	C/V	ฟารัด	F
เส้นแรงแม่เหล็ก	$V \bullet s$	วีเบอร์	Wb
ความเหนี่ยวนำ	Wb/A	เฮนรี่	H

หน่วยที่แสดงในตารางที่ 1.1 และ 1.2 อาจมีขนาดใหญ่หรือเล็กเกินไปในการแสดงค่าปริมาณบางอย่าง เพื่อให้สะดวกในการแสดงค่าหน่วยเหล่านี้ได้มีการกำหนดคำนำหน้าหน่วยมาตรฐาน (Standard Prefix) ซึ่งจะเป็นตัวเลขยกกำลังของสิบดังแสดงในตาราง 1.3

ตาราง 1.3 คำนำหน้าหน่วยมาตรฐาน

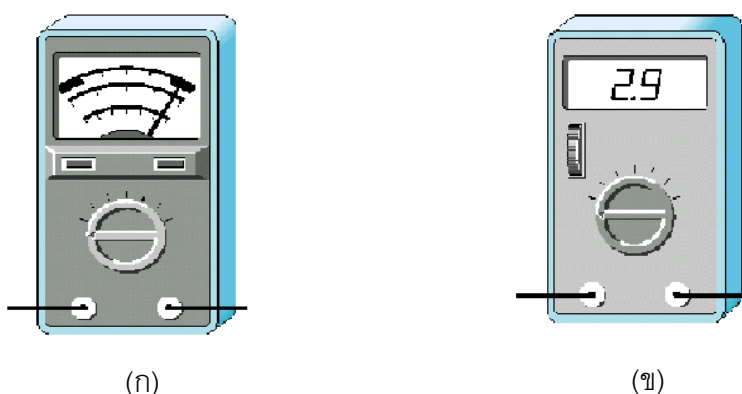
ตัวคูณ	คำนำหน้าหน่วย	สัญลักษณ์
10^{12}	tera	T
10^9	giga	G
10^6	mega	M
10^3	kilo	k
10^{-2}	centi	c
10^{-3}	milli	m

ตัวคูณ	คำนำหน้าหน่วย	สัญลักษณ์
10^{-6}	micro	μ
10^{-9}	nano	n
10^{-12}	pico	p
10^{-15}	femto	f

1.3 การวัดปริมาณทางไฟฟ้าเบื้องต้น

เครื่องมือสำหรับวัดค่ากระแส แรงดัน กำลัง และพลังงานไฟฟ้า เป็นอุปกรณ์สำคัญในการศึกษาวงจรไฟฟ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือสำหรับวัดค่ากระแสและแรงดันไฟฟ้า เพราะหากสามารถวัดค่ากระแสและแรงดันไฟฟ้าได้แล้วจะสามารถคำนวณหาค่ากำลังและพลังงานไฟฟ้าได้โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ได้ศึกษาแล้วในหัวข้อ 1.2

โดยทั่วไปเครื่องมือสำหรับวัดค่าตัวแปรทางไฟฟ้าเหล่านี้จะแบ่งเป็นสองชนิดตามรูปแบบของการแสดงผลคือ แบบแสดงผลด้วยเข็มและแบบแสดงผลด้วยตัวเลขดังแสดงในรูปที่ 1.3

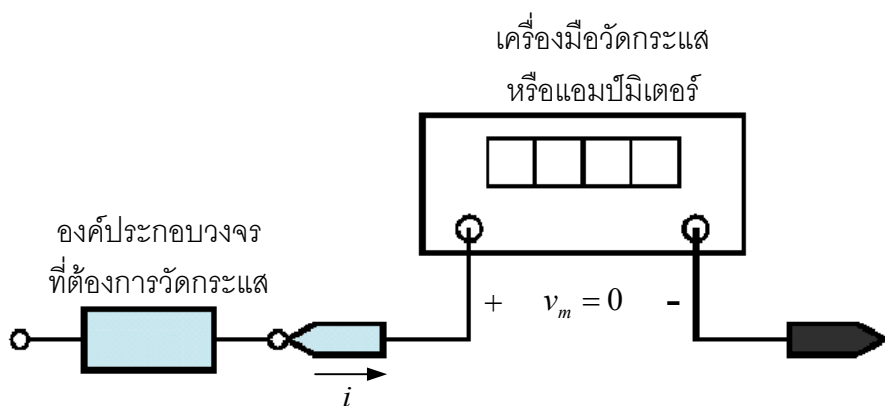
รูปที่ 1.3 เครื่องมือวัดค่าตัวแปรทางไฟฟ้า

(ก) แบบแสดงผลด้วยเข็ม (ข) แบบแสดงผลด้วยตัวเลข

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงพื้นฐานของเครื่องมือวัดค่ากระแสและแรงดันไฟฟ้าในเบื้องต้นเท่านั้น รายละเอียดโครงสร้างและหลักการทำงานจะไม่นำมากล่าวในที่นี้

1.3.1 เครื่องมือวัดค่ากระแส หรือแอมป์มิเตอร์

มีหลักการทำงานคือเมื่อทำการต่อแอมป์มิเตอร์ให้มีกระแสที่ต้องการจะวัดไหลผ่านตัวมิเตอร์ มิเตอร์จะแสดงค่ากระแสที่ไหลผ่าน อาจแสดงผลด้วยเข็มหรือเป็นตัวเลขแล้วแต่ชนิดของมิเตอร์ที่ใช้ หลักการนี้ทำให้เราต้องต่อมิเตอร์อนุกรมกับองค์ประกอบของวงจรที่ต้องการจะวัดค่ากระแส ดังแสดงในรูปที่ 1.4 โดยการต่อแบบนี้ทำให้กระแสที่ไหลผ่านองค์ประกอบของวงจรนี้จะเท่ากับกระแสที่ไหลผ่านแอมป์มิเตอร์

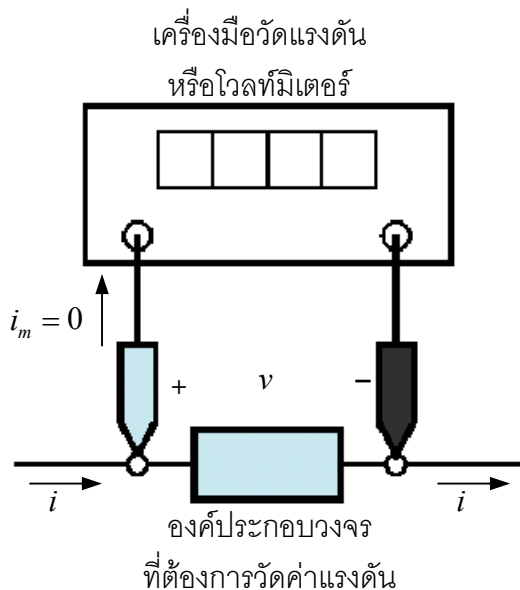

รูปที่ 1.4 การต่อเครื่องมือวัดค่ากระแสไฟฟ้า

ในทางอุดมคติการต่อมิเตอร์เข้าไปในวงจรจะต้องไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่าต่างๆ ในวงจรที่นำมิเตอร์นั้นไปต่อร่วม จากรูปที่ 1.4 จะเห็นว่าถ้ามีกระแส i ไหลผ่านแอมป์มิเตอร์ซึ่งมีความต้านทานภายในค่าหนึ่ง (ไม่เท่ากับศูนย์) จะเกิดแรงดันตกคร่อมตัวแอมป์มิเตอร์ v_m ตามกฎของโอห์ม แต่หากแอมป์มิเตอร์ที่ใช้เป็นแอมป์มิเตอร์ในอุดมคติ จะไม่เกิดแรงดันตกคร่อมตัวแอมป์มิเตอร์เนื่องจากค่าความต้านทานภายในของแอมป์มิเตอร์ในอุดมคติมีค่าเป็นศูนย์ ในทางปฏิบัติแอมป์มิเตอร์จะถูกออกแบบเพื่อให้ได้ใกล้เคียงกับแอมป์มิเตอร์ในอุดมคติให้มากที่สุด คือต้องมีค่าความต้านทานภายในใกล้เคียงศูนย์

1.3.2 เครื่องมือวัดค่าแรงดัน หรือโวลต์มิเตอร์

มีหลักการทำงานคือเมื่อทำการต่อขั้วของโวลต์มิเตอร์เข้ากับแรงดันที่ต้องการจะวัด มิเตอร์จะแสดงค่าแรงดันตกคร่อมที่วัดได้ โดยอาจแสดงผลด้วยเข็มหรือเป็นตัวเลขแล้วแต่ชนิดของมิเตอร์ที่ใช้ จากหลักการนี้ทำให้เราต้องต่อโวลต์มิเตอร์ขนานกับองค์ประกอบของวงจรที่ต้องการจะวัดค่าแรงดัน ดังแสดงในรูปที่ 1.5

รูปที่ 1.5 การต่อเครื่องมือวัดค่าแรงดันไฟฟ้า

ในทำนองเดียวกันกับแอมป์มิเตอร์ ทางอุดมคติการต่อโวลท์มิเตอร์เข้าไปในวงจรจะต้องไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่าต่างๆ ในวงจรที่นำมิเตอร์นั้นไปต่อร่วม จากรูปที่ 1.5 จะเห็นว่าถ้ามีแรงดัน v ตกคร่อมตัวโวลท์มิเตอร์ซึ่งมีความต้านทานภายในค่าหนึ่ง (ไม่เท่ากับอนันต์) จะมีกระแส i_m ไหลผ่านตัวโวลท์มิเตอร์ตามกฎของโอห์ม แต่หากโวลท์มิเตอร์ที่ใช้เป็นโวลท์มิเตอร์ในอุดมคติ จะไม่เกิดกระแสไหลผ่านตัวโวลท์มิเตอร์เนื่องจากค่าความต้านทานภายในของโวลท์มิเตอร์ในอุดมคติมีค่าเป็นอนันต์ ในทางปฏิบัติโวลท์มิเตอร์จะถูกออกแบบเพื่อให้ได้ใกล้เคียงกับโวลท์มิเตอร์ในอุดมคติให้มากที่สุด คือต้องมีค่าความต้านทานภายในสูงมากใกล้เคียงอนันต์

ในการศึกษาวงจรไฟฟ้าต่อไปนี้จะอนุมานว่ามิเตอร์ที่ใช้เป็นมิเตอร์แบบอุดมคติ คือไม่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในวงจรเมื่อนำมิเตอร์ไปต่อเพื่อวัดค่าต่างๆ

1.4 การวิเคราะห์และจำลองวงจรด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการคำนวณเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าเริ่มมีมาหลายสิบปีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อวงจรหรือเครือข่ายที่จะทำการวิเคราะห์มีขนาดใหญ่และซับซ้อน เช่นในการออกแบบวงจรรวม (Integrated Circuit) ในอดีตมีผู้ที่จะมีโอกาสใช้คอมพิวเตอร์ในการคำนวณเกี่ยวกับวงจรไฟฟ้าน้อยมาก เนื่องจากการพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์จะใช้บนเครื่องซึ่งมีขีดความสามารถในการคำนวณสูง เช่นคอมพิวเตอร์เมนเฟรมหรือเวิร์กสเตชัน ในปัจจุบันมีโปรแกรมสำหรับช่วยออกแบบ วิเคราะห์ และจำลองวงจรมากมายที่สามารถใช้ได้บนเครื่องไมโครคอมพิวเตอร์ส่วนตัว นอกจากนี้ยังมีโปรแกรมช่วยในการหาคำตอบจากสมการแบบต่างๆ ทั้งสมการพีชคณิตหรือสมการอนุพันธ์ ทั้งแบบเชิงเส้น และไม่เป็นเชิงเส้น สามารถคำนวณเป็นตัวเลขและเป็นสัญลักษณ์

โปรแกรมสำหรับช่วยออกแบบ วิเคราะห์ และจำลองวงจรส่วนใหญ่จะอาศัยหลักวิธีการหาคำตอบจากโปรแกรมที่ชื่อ SPICE (Simulation Program with Integrated Circuits Emphasis) ซึ่งได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงประมาณปี 1970 โปรแกรมเหล่านี้จะช่วยให้กระบวนการศึกษาระบบหรือวงจรไฟฟ้าทำได้สะดวก รวดเร็ว และถูกต้องมากขึ้น ทั้งนี้อยู่บนเงื่อนไขของการรู้จักใช้เครื่องมือเหล่านี้ด้วย

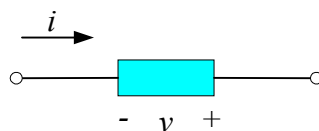
เมื่อเป็นเช่นนี้อาจมีบางคนคิดว่าการศึกษาการวิเคราะห์ด้วยมือคงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ความคิดนี้ถูกเพียงครั้งเดียว คือถ้าเราไม่เคยศึกษา ทฤษฎีพื้นฐาน ทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ด้วยมือมาก่อน เราคงไม่สามารถใช้เครื่องมือเหล่านี้ได้อย่างมั่นใจ และจะรู้ได้อย่างไรว่าคำตอบที่ได้จากคอมพิวเตอร์นั้นถูกหรือผิด ดังนั้นจึงไม่ควรจะหวังพึ่งโปรแกรมเป็นหลัก ควรพึ่งตัวเองเป็นหลักและใช้เครื่องมือเหล่านี้ช่วยให้เราได้คำตอบเร็วขึ้น

ในหนังสือเล่มนี้จะนำโปรแกรมสำหรับช่วยออกแบบ วิเคราะห์ และจำลองวงจร คือโปรแกรม TINA (Toolkits for Interactive Network Analysis) ของบริษัท DesignSoft และโปรแกรมช่วยในการคำนวณหา

คำตอบเกี่ยวกับเมตริกซ์ คือโปรแกรม MATLAB (Matrix Laboratory) ของบริษัท The Mathworks ประกอบการอธิบายการหาคำตอบของตัวอย่างบางตัวอย่าง

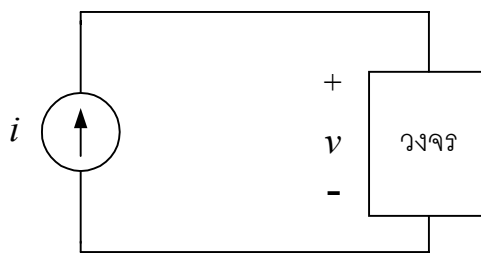
1.5 แบบฝึกหัดท้ายบท

- กระแสเข้าสู่ขั้วของอุปกรณ์ตัวหนึ่งมีสมการ $q(t) = 2k_1t + k_2t^2$ C ถ้า $i(0) = 4$ A และ $i(3) = -4$ A จงหาค่าคงที่ k_1 และ k_2
- กระแสในลวดตัวนำเส้นหนึ่งมีสมการ $i(t) = 12\sin 2\pi t$ A สำหรับ $t > 0$ และ $i(t) = 0$ สำหรับ $t < 0$
  - จงหาประจุทั้งหมดที่ผ่านพื้นที่หน้าตัดของเส้นลวดในช่วงเวลา $t = 0$ และ $t = 1/8$ s
  - ถ้าค่ากระแสเดียวกันนี้ไหลเข้าสู่ขั้วบวกขององค์ประกอบวงจรซึ่งมีแรงดันตกคร่อม ตามสมการ $v(t) = 4\int_0^t i d\tau$ V จงหาค่ากำลังที่ส่งให้กับองค์ประกอบนี้
- เมื่อทำการประจุแบตเตอรี่ จะมีกระแสไหลเข้าสู่ขั้วบวกของแบตเตอรี่ขนาด 10 V โดยที่กระแสมีการเปลี่ยนแปลงแบบเชิงเส้นจาก 3 ถึง 9 mA ในช่วงเวลา $t = 0$ ถึง $t = 15$ นาที
  - จงหาประจุทั้งหมดที่ไหลเข้าสู่แบตเตอรี่ในช่วงเวลา 10 นาทีแรก
  - ค่ากำลังที่แบตเตอรี่ได้รับไปที่เวลา $t = 5$ นาที และ $t = 10$ นาที
  - ค่าพลังงานทั้งหมดที่แบตเตอรี่ได้รับไปในช่วงเวลา $t = 0$ ถึง $t = 15$ นาที
- จงหาค่ากำลังที่จ่ายให้องค์ประกอบวงจรตัวหนึ่งดังแสดงในรูปที่ P1.4 เมื่อค่ากระแส $i = 12$ mA และแรงดัน $v = 10$ V

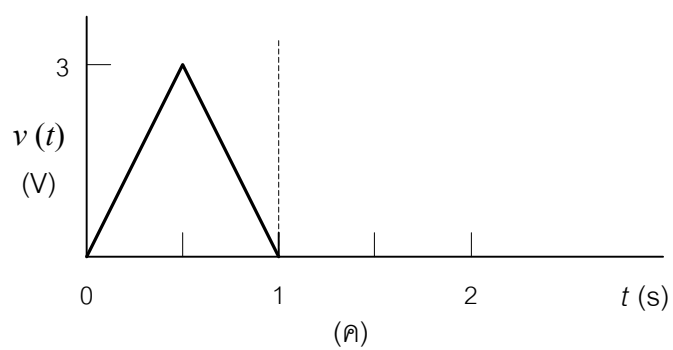
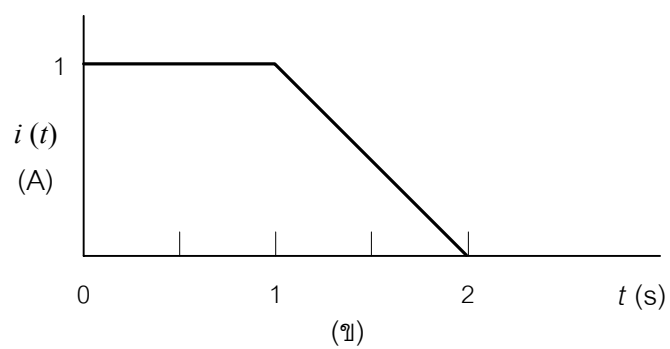

รูปที่ P1.4

- วงจรดังแสดงในรูป P1.5 (ก) มีกระแสและแรงดันดังในรูป P1.5 (ข) และ P1.5 (ค) ตามลำดับ จงหาค่าและเขียนกราฟของค่ากำลัง $p(t)$ และพลังงาน $w(t)$

(ก)

รูปที่ P1.5